

IVO SVETINA

Srebrna pesem temne samosti

Sodobna literarna znanost skuša razbirati besedno umetnino v dosledni »odsotnosti« njenega avtorja, saj je prepričana, da avtorjev psihosocialni »profil« ni bistven za umevanje njegovega literarnega dela. Vendar so bili, so in verjetno še bodo avtorji, ki jih je njihova življenjska usoda tako odločno in določno zaznamovala, da njihovega dela preprosto ne moremo doumeti v vseh njegovih razsežnostih, če ne poznamo avtorjevega psihofizičnega in socialnozgodovinskega habitusa. Kajti so avtorji, ki so živeli v onem znamenitem slonokoščenem stolpu, iz katerega in v katerega tako imenovano življenje ni moglo oziroma smelo in se je tako literatura porajala sama iz sebe. So pa tudi avtorji, ki so vse svoje življenje stali »sredi arene« in ki jim je ta središčni položaj narekoval tako formo kot tudi vsebino njihovega (ustvarjalnega) dela. In eden takih avtorjev je prav gotovo tudi Igor Torkar. In prav zaradi tega njegova nova pesniška knjiga *Maurice večera* (Pegaz International, Ljubljana 2000) zasluži vso pozornost, in to ne le zaradi tega, ker je nastala sredi »arene življenja« in ne v onem znamenitem gluhem in slepem, a lepem stolpu, in tudi ne samo zaradi tega, ker se je zdelo, ko je pred dvema letoma ob svoji petinosemdesetletnici izdal izbrane pesmi *Oseka bivanja*, kot da je pesnik, dramatik, avtor znamenitega romana *Umiranje na obroke* in satirik – skratka pravi Zlatoust, že zaokrožil svoj ustvarjalni opus, ampak predvsem zategadelj, ker nove Torkarjeve pesmi, četudi obnavljajo, ali bolje rečeno, variirajo nekatere ključne »teme« iz prejšnje knjige, s polno pesniško močjo in pretanjenim poslušom za jezik govore o »oseki bivanja«, ki je postala – tako kot poprej že »umiranje na obroke« – temeljna sintagma Torkarjeve izpovedi v zadnjem obdobju, kar je – to je že potrebno izpostaviti, ne glede na upravičene pomisleke do pozitivističnega razbiranja literarnega dela nekega avtorja – vendarle posledica dejstva, da je bil Igor Torkar rojen leto dni pred začetkom prve svetovne vojne, leta 1913, in da je tako danes najstarejši slovenski pisatelj.

»Oseka bivanja«, sintagma, ki se v najrazličnejših povezavah nenehno pojavlja v Torkarjevih pesmih, je tisti čas človekovega življenja, ko na vzhodni strani neba že vzhajajo temne večerne zarje, ko na zahodni strani neba sončev ogenj zlati in rdi in ugaša in se človek v razcvetajočem se večeru svojega življenja mora pripravljati na svoje poslednje dejanje, na svoje poslednje popotovanje. Kajti Morana, ta »mlada« Smrt, »prelepa kot angelček v haljici

beli« (*Epska balada brez rim*), že stopa k postelji, v kateri v nespečnih nočeh leži človeško bitje – ne otrok ne starec, ampak Slehernik, ki ga Ocean življenja počasi, a zagotovo zapušča, se v oseki odmika od njegovih nekdaj tako živih in radosti in trpljenja prepolnih obal.

Vse nove pesmi Igorja Torkarja so zapisane pod obnebjem spoznanja – tako preprostega, a hkrati tako globokega –, da je konec tisti, ki že prihaja, a da to vendarle še ni »pravi« konec. Kajti spoznanje o smrtnosti človeškega bitja je spoznanje, je vedenje o neizbežnosti tistega najstrašnejšega, a hkrati tudi najbolj človeškega, saj – kot so filozofi že zdavnaj spoznali, poezija pa še mnogo, mnogo pred njimi – šele na ozadju smrti človek postane človek, kar pomeni, da se ove svoje smrtnosti in hkrati s tem tudi svoje enkratnosti in neponovljivosti. In to spoznanje je staro toliko kot sam človeški rod, ki je prav zaradi tega izsanjal bogove, te nesmrtné, ki so sebi volili večno življenje, človeku pa smrt – kot nas uči že *Ep o Gilgamešu*. In prav zaradi tega spoznanja nikakor ni res, da ni nihče nenadomestljiv. Le v svetu, prepolnem kar najbrutalnejše eksploatacije človeškega »materiala«, je temu lahko tako, v svetu, kjer si etika in estetika podajata roki in se iz tega stika rodi umetnost in poezija, pa je res edino to, da je vsakdo samo svoj in neponovljiv in zaradi tega tudi nenadomestljiv.

Torkarjeva človeška in pesniška usoda je zaznamovana z »umiranjem na obroke«, z njegovim »služenjem« dvema velikima idejama 20. stoletja – nacizmu in stalinizmu; »služenjem«, ki je pomenilo tako izkušnjo koncentracijskega taborišča kot stalinske ječe. »Služenjem« velikima idejama, ki sta 20. stoletje spremenili v klavnico, norišnico in jetnišnico. In prav zaradi te izkušnje Torkarjevega literarnega dela ne moremo ugledati v njegovi polnosti, če ne poznamo njegove življenjske usode. Tako njegov vitalizem, ki je morda kar najbolj zajet v dvostišju »*živeti je lepo, če slednji dan / vsaj malo od življenja si pijan*«, kot tudi moralizem, saj je prenekateri njegov verz dvignjen prst v opomin razčlovečenju časa, ki ga živimo, a v katerem predvsem »na obroke« umiramo.

Od zbirke satiričnih sonetov iz leta 1940 *Blazni Kronos* prek *Jetniških sonetov* (1974) pa vse do *Mavric večera* – torej v razponu šestih desetletij – Torkar gradi svoj izvirni in neposnemljivi pesniški svet, ki je sicer izšel iz slovenskega ekspresionizma, saj lahko *Blaznega Kronosa* beremo kot odmev na Kosovelove vizionarske »tragedije na oceanu«, v katerih Evropa tone v krvavo morijo druge svetovne vojne (in vseh vojn, ki so jo doletele proti koncu stoletja), a se je kasneje od tega izročila vse bolj oddaljeval, kar velja še zlasti za *Jetniške sonete*, ki so prav gotovo eno najpretrsljivejših pričevanj o upornosti in nezlomljivosti človeškega duha, ki ga ne more noben rabelj pripraviti do tega, da bi klonil, da bi potočil solzo brezupa; pričevanj, ki jih ne poznam veliko v vsej svetovni poeziji in bi že zaradi tega morali biti pesniku neskončno hvaležni, da je iz svoje brezdanje bolečine in trpljenja ter neizmerne vere v življenje ustvaril te pesniške dragotine.

Upanje, volja do življenja, radost, ki jo v jetnikovem srcu zbudi en sam spomin na lep sončen dan, vse to je tisto, kar je pesniku pomagalo, da je preživel tako Dachau kot tudi slovensko stalinistično ječo in bil prav zaradi tega vedno nekje na robu, sam in odrinjen, četudi sredi »arene življenja«, kajti tako njegov vitalizem kot tudi moralizem, brez katerega sploh ni mogoče pisati satire, sta tisti dve kardinalni značilnosti Torkarjevega tako pesniškega kot človeškega »profila«, ki ga v slovenski literarni zgodovini postavljata na prav posebno, izbrano mesto, pa naj to uradna literarnozgodovinska pamet prizna ali ne!

In če se sedaj še za hip povrnem k Torkarjevi »oseki bivanja«, iz katere so se v zadnjem obdobju porajale njegove pesmi, lahko le zapišem, da je »oseka« (kot tudi plima!) posledica plimovanja Oceana časa, ki je vrhovni zakon vsega Stvarstva. Kajti svet (prostor in čas) že vse od svojega rojstva dalje plimuje, se dviga in se spušča, narašča in upada, cveti in vene, se rojeva in umira. Smrt – Morana ji pravi Torkar – je tisti brezčasni »pojav«, ki pesnika nenehno vabi, da jo nagovarja, jo kliče, izklicuje in zaklinja njeno ime in tako postaja njen gospodar. S tem ko pesnik vedno znova poimenuje Smrt, doseže, da postane le »predmet« upesnjevanja in ne več oni neizbežni konec, ki pride, kadar koli že pride, saj njegovega prihoda ne napove nobena »pratka«.

Vse dokler Torkar poje o smrti, ki se zdi, kot da je njegova sestra ali celo ljubica, toliko časa bo »oseka bivanja« le najnižje »stanje« Oceana časa in nikakor še ne konec človeškega življenja. »Oseka bivanja« je le drugo ime za večer življenja, ki je okronano z vrhovnim spoznanjem poslednje skrivnosti človeškega bivanja. In poezija je od vekomaj bila razpiranje, odkrivanje te skrivnosti, ki še tako trpeče in z vsem hudim preizkušano življenje pozlati z visokim sijajem: s čudežno svetlobo mavrice, ki se razpre prek večernega nebesa in osvetli človeško bitje z milobo in milostjo.

Pesmi Igorja Torkarja, zbrane v knjigi *Mavrice večera*, so vse od tega sveta, četudi že zro tja čez, kjer se začnejo tema, hlad, led in strašni molk. Vendarle pa Torkarjeve pesmi niso le »odraz« osebnega strahu, dvoma, obupa, a hkrati tudi upa, hrepenenja in tihe radosti ob zelenečih listih, ki potrkevajo ob pesnikovo okno, ampak so v zimi nekega življenja, v zimi, ki je »temna samost«, ki jo razsvetljuje le »zmrznjena svetloba«, tudi glas sveta, slovenskega sveta kot dogajanje tistega epohalnega zakona, ki je dovolil, da pesnik lahko na pragu novega(?) časa prosi Boga, naj mu odpusti, ker je »naiven, trmast pedagog / vsem pticam pevkam bivanja, natresel zrnje upanja ...« (*Zrnje upanja*).

Da, pesem je tisto čudežno zrno upanja, s katerim se hrani tako duša kot grlo ptice pevke. Upanje, ki sredi vesoljne noči in polarne zime budi nov dan, sončen in z zelenilom okronan, da kot mladi Bakh stopa prek poljan in vabi k opoju, k uživanju vseh prelesti Stvarstva. In zatoorej ni res, da v pesniku ne bi več »zasrebrila srebrna pesem«!